

Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k tématu Směrem ke strategii EU pro udržitelnou spotřebu**(stanovisko z vlastní iniciativy)**

(2020/C 429/08)

Zpravodaj: **Peter SCHMIDT**

Rozhodnutí plenárního shromáždění	20. 2. 2020
Právní základ	čl. 32 odst. 2 jednacího řádu stanovisko z vlastní iniciativy
Odpovědná sekce:	Zemědělství, rozvoj venkova, životní prostředí
Přijato v sekci	8. 7. 2020
Přijato na plenárním zasedání	18. 9. 2020
Plenární zasedání č.	554
Výsledek hlasování (pro/proti/zdrželi se hlasování)	212/2/5

1. Závěry a doporučení

1.1 Pandemie COVID-19 ukázala křehkost dodavatelských řetězců. Obnova hospodářství po skončení krize bude příležitostí přehodnotit naši společnost a vyvinout nový model prosperity. Posun priorit směrem k udržitelnějším způsobům výroby, distribuce a spotřeby a zvýšení odolnosti všech aktérů v dodavatelských řetězcích vůči krizím již není volbou, nýbrž nutností. Odolnost zemědělců, kteří pěstují naše potraviny, nebo dělníků, kteří vyrábějí naše oblečení, je stejně důležitá jako odolnost dovozních společností, výrobců, velkoobchodníků, malých a středních podniků nebo maloobchodních řetězců v Evropě.

1.2 EHSV vybízí k vytvoření komplexní strategie EU pro udržitelnou spotřebu. Volba nejudržitelnější varianty by měla být pro občany tou nejsnazší. To vyžaduje systematickou změnu způsobu, jakým vyrábíme a spotřebováváme. Zejména je třeba více uznat odpovědnost výrobců⁽¹⁾ za řešení neudržitelných spotřebitelských potřeb. Vzhledem k tomu, že trhy nebudou udržitelné výsledky poskytovat automaticky, je nutné mít strategii, jak vytvořit právní kontext a strategické směřování pro soukromý sektor (mj. prostřednictvím oběhového obchodního modelu a udržitelného obchodního modelu) i pro orgány veřejné správy (například prostřednictvím zadávání veřejných zakázek).

1.3 Nedílnou součástí strategie musí být sociální rozměr a také ekonomický a environmentální rozměr, aby bylo možné dosáhnout tolik potřebné politické soudržnosti pro udržitelný rozvoj. EU se příliš dlouho soustředila na tržní řešení a přehlížela rozměr týkající se občanů a pracovníků. Zlepšení pracovních podmínek, minimální mzdy, sociální ochrana, investice do veřejných služeb, inkluzivní správa, spravedlivé zdanění atd. by měly být zařazeny jako kritéria udržitelnosti. To by přispělo k tomu, aby byly naše výrobní a spotřební systémy spravedlivější a udržitelnější v dlouhodobém horizontu. Současně by to přispělo k provádění Agendy OSN pro udržitelný rozvoj 2030.

1.4 Strategie EU pro udržitelnou spotřebu by měla zvláštní pozornost věnovat dopadu na zranitelné skupiny obyvatel a nízkopříjmové domácnosti, které byly – a nadále budou – současnou krizí obzvláště zasaženy, a současně by se měla zabývat dopadem na zranitelné aktéry v dodavatelských řetězcích, mj. na zemědělce a dělníky. Udržitelné výrobky a služby by se měly stát přístupnými a cenově dostupnými pro všechny.

1.5 V krátkodobém a střednědobém horizontu by měly být veškeré relevantní politické nástroje (například zadávání veřejných zakázek, označování, zdanění atd.) lépe koordinovány a směřovány k naplňování této vize. Harmonizovanější přístup je nezbytný k překonání současné roztržité politiky EU a přístupu odmítajícího sdílet informace v rámci jedné instituce.

⁽¹⁾ Výrobci napříč odvětvími nesou odpovědnost, ale je třeba uznat specifickou situaci zemědělců.

1.6 V kontextu oživení po skončení pandemie COVID-19 vyzývá EHSV Komisi, Parlament a členské státy, aby s EHSV úzce spolupracovaly při vytváření věcného a koordinovaného programu integrovaných politik, který Evropě pomůže s „obnovou k lepšímu stavu“ a s vytvářením podmínek k zavedení komplexní strategie EU pro udržitelnou spotřebu. EHSV doporučuje provedení níže uvedených konkrétních opatření:

- zavést produktové normy a zákazy podporující udržitelnost, například takové, které podporují dlouhou životnost a udržitelnost výrobků,
- zakázat nekalé obchodní praktiky,
- zlepšit pravidla hospodářské soutěže pro kolektivní iniciativy, která podporují udržitelnost v dodavatelských řetězcích,
- zajistit vymahatelnost sociálních a environmentálních doložek v obchodních smlouvách,
- zlepšit odpovědnost podniků a posílit jejich povědomí o environmentálních (např. EMAS) a sociálních aspektech,
- přenést daňovou zátěž z pracovní síly na využívání zdrojů,
- podporovat spravedlivé a zelené zadávání veřejných zakázek s minimálními povinnými kritérii,
- zlepšit transparentnost zavedením závazných pravidel označování původu, udržitelnosti a sociálního rozměru,
- povzbudit iniciativy vznikající zdola a pilotní intervenční opatření,
- řešit reklamu a marketing,
- podporovat vzdělávání v otázkách udržitelné spotřeby.

2. Úvod

2.1 Pandemie COVID-19 ukázala křehkost dodavatelských řetězců a nutnost bezodkladné a systémové transformace. Nedostatečné investice do zdravotnického a pečovatelského odvětví, přílišné spoléhání na globální dodavatelské řetězce a závislost hospodářských systémů na lineárním procesu výroby a spotřeby bez ohledu na možnosti planety ohrozily schopnost vlád přijímat rychlá a rozhodná opatření na ochranu veřejného zdraví. Posun priorit směrem k udržitelnějším způsobům výroby, distribuce a spotřeby a zvýšení odolnosti všech aktérů v dodavatelských řetězcích již není volbou, nýbrž nutností^(?). V důsledku pandemie se do centra mediálních i politických diskusí dostala témata jako sociální ochrana, veřejné služby, pracovníci s nízkou kvalifikací, bezpečnost a ochrana zdraví při práci a rovněž pracovní podmínky.

2.2 EU se plně zavázala k provádění Agendy pro udržitelný rozvoj 2030 a 17 cílů udržitelného rozvoje, které v ní byly vytyčeny. Naplňování cíle udržitelného rozvoje č. 12 týkajícího se udržitelné spotřeby a výroby je však v Evropě ještě stále problematické^(?), ačkoli má zásadní význam pro realizaci Agendy 2030 jako celku. Způsoby spotřeby, které jsou dnes typické pro většinu lidí – velké objemy ve vysokém tempu společně s lineární trajektorií a velkým objemem odpadu (vzít – použít – vyhodit) –, skutečně nejsou udržitelné. Navíc tím, že se na občany začalo v prvé řadě pohlížet jako na individuální spotřebitele, bylo na jednotlivce přesunuto břemeno odpovědnosti za vlastní rozhodnutí, aniž by mu byly poskytnuty dostupné či cenově přijatelné alternativy.

2.3 EHSV již dříve vyzval EU, aby navrhla novou vizi prosperity pro lidstvo a naši planetu, jež bude vycházet ze zásad environmentální udržitelnosti, práva na důstojný život a ochrany sociálních hodnot⁽⁴⁾. Systémový přístup EU k udržitelné spotřebě je jedním ze základních stavebních kamenů strategické vize EHSV pro udržitelnou ekonomiku blahobytu, ve které nikdo není opomíjen.

2.4 Existuje velký politický impuls, aby EU směrem k této vizi podnikla rozhodné kroky. Zelená – a sociální – dohoda pro Evropu má velký potenciál přebudovat hospodářství po krizi spojené s onemocněním COVID-19 na udržitelnější bázi, přispět k vytvoření nového modelu prosperity a zajistit spravedlivou transformaci^(?).

^(?) Usnesení EHSV k oživení po skončení pandemie COVID-19.

^(?) Eurostat, Sustainable development in the EU (Udržitelný rozvoj v EU), 2020.

⁽⁴⁾ Úř. věst. C 106, 31.3.2020, s. 1.

^(?) Úř. věst. C 47, 11.2.2020, s. 30.

2.5 Zejména nový akční plán pro oběhové hospodářství zahrnuje konkrétní opatření k posílení postavení spotřebitelů za účelem zelené transformace a několik iniciativ, které by mohly pomoci manifestovat odpovědnost regulačních orgánů a společností. Akční plán pro oběhové hospodářství by měl rozšířit působnost „nové politiky pro spotřebitele“ z roku 2018, která se zaměřovala zejména na ochranu a vymáhání, nikoli na posílení postavení. Provádění strategie „od zemědělce ke spotřebiteli“ a strategie biologické rozmanitosti je rovněž dvojnásob důležité, neboť je v důsledku krize COVID-19 naléhavější než kdy předtím zvýšit odolnost a udržitelnost EU a globálních potravinových systémů. Nadcházející 8. akční program pro životní prostředí by měl být příležitostí, jak řešit udržitelnou spotřebu rozhodněji.

2.6 Toto stanovisko přispěje k úvahám o oživení po skončení pandemie COVID-19 tím, že poskytne konkrétní doporučení ke komplexní strategii EU pro udržitelnou spotřebu v rámci Zelené dohody pro Evropu a jako doplněk nového akčního plánu pro oběhové hospodářství.

3. Problémy – analýza stávající situace

3.1 Evropa stále ani zdaleka nežije v mezích planety. K tomuto závěru došly různé studie používající různé metodiky k posuzování vzorců spotřeby v EU ⁽⁶⁾, mj. i nedávná zpráva Evropské agentury pro životní prostředí (EEA) a švýcarského Spolkového úřadu pro životní prostředí (FOEN) ⁽⁷⁾.

3.2 Spotřeba výrobků a služeb je přímým i nepřímým spouštěčem tlaků, jako jsou změny ve využití půdy, emise a vypouštění toxických chemických látek do životního prostředí, což následně způsobuje rozmanité dopady na životní prostředí, zejména změnu klimatu, vyčerpání sladkovodních vod a znečištění a ztrátu biologické rozmanitosti. Tato „ekologická stopa“ spotřeby je v Evropě vysoká, ve skutečnosti jedna z nejvyšších na světě. Z údajů vyplývá, že pokud by měl každý člověk na planetě spotřebu jako průměrný Evropan, potřebovali bychom pro zachování globální ekonomiky téměř tři zeměkoule ⁽⁸⁾, ⁽⁹⁾.

3.3 Aby si udržela své vysoké úrovně spotřeby, je Evropa závislá na zdrojích získaných jinde. Evropa tak stále víc externalizuje svůj tlak na hlavní problémy v oblasti životního prostředí a přenáší jej na jiné části světa ⁽¹⁰⁾. Celkově není tento model již slučitelný s bezpečnou a udržitelnou budoucností ⁽¹¹⁾.

3.4 Třebaže vývoz environmentální stopy EU prostřednictvím obchodu nelze považovat za udržitelný, je zároveň třeba uznat, že obchod s EU hraje důležitou úlohu v sociálně-ekonomickém rozvoji mnoha zemí, zejména nejméně rozvinutých zemí. Ve skutečnosti EU aktivně podporuje obchod jakožto nástroj k posílení udržitelnosti v globálním měřítku a v rámci partnerských obchodních zemí. Zásady spravedlnosti, oběhovosti a udržitelnější spotřeby je proto nutné pečlivě sladit s obchodem a vytvářet přitom příležitosti jak pro EU, tak pro její obchodní partnery ⁽¹²⁾.

3.5 Současné evropské vzorce spotřeby zároveň vyvolávají řadu otázek týkajících se sociální spravedlnosti. Třebaže některé části Evropy mají jednu z největších surovinových stop na světě ⁽¹³⁾, jiné regiony v Evropě si nemohou dovolit životní úroveň, která je obecně považována za přijatelnou. Míra materiální deprivace je napříč Evropou velmi rozmanitá, stejně tak jako míra ekonomického napětí ⁽¹⁴⁾. Spotřeba je tím úzce spjata s politickými agendami, například v oblastech jako výživa, chudoba a nerovnost ⁽¹⁵⁾. Udržitelnější spotřeba v Evropě jako celku může pro některé znamenat větší a pro jiné větší využívání zdrojů – celkově pak vyváženější přístup ke zdrojům a výraznější spravedlnost, pokud jde o zdroje ⁽¹⁶⁾.

⁽⁶⁾ Evropská agentura pro životní prostředí (EEA), zpráva Evropské životní prostředí – stav a výhled (SOER), 2020.

⁽⁷⁾ EEA.

⁽⁸⁾ Global Footprint Network.

⁽⁹⁾ Vandermaesen, T. a kol. (2019) EU overshoot day – Living beyond nature's limits. WWF.

⁽¹⁰⁾ SOER 2020.

⁽¹¹⁾ Steffen, W. a kol., 2015.

⁽¹²⁾ Kettunen, M., Gionfra, S. a Monteville, M. (2019). Kettunen, M., Gionfra, S. a Monteville, M. (2019). EU circular economy and trade, IEEP Brusel/Londýn.

⁽¹³⁾ EEA.

⁽¹⁴⁾ Eurostat.

⁽¹⁵⁾ Evropská hospodářská komise OSN (2018).

⁽¹⁶⁾ Rijnhout L., Stoczkiewicz M., Bolger M. (2018). Necessities for a Resource Efficient Europe.

3.6 Neudržitelná spotřeba je vyvolávána složitým vzájemným působením mnoha různých faktorů. Dominantní obchodní model je lineární, přičemž růst mnoha společností je založen na tom, že lidé více nakupují. Účinná životnost mnoha spotřebních výrobků se zkracuje⁽¹⁷⁾ a jejich oprava je stále (často úmyslně) složitější⁽¹⁸⁾. Alternativy k lineárnímu ekonomickému modelu „vzít – použít – vyhodit“, například ty založené na oběhovosti materiálů, servisu nebo sdílení, mohou přispívat ke snížení celkové spotřeby materiálů, jsou však i nadále okrajové a často nejsou schopny za současných podmínek soupeřit s lineárními řešeními⁽¹⁹⁾. Ve skutečnosti jsou sekundární (opětovně použité / přepracované / recyklované) výrobky často prodávány navíc k primárním (novým) výrobkům, což má za následek dopady na životní prostředí u primární i sekundární výroby⁽²⁰⁾. Podpora oběhovosti bez podpory širších systémových změn ve výrobě (zejména v produktovém designu), spotřebě a předcházení vzniku odpadu by proto problém řešila jen částečně. Spotřebitelé by měli mít skutečný „nárok na opravu“.

3.7 Cena je jednou z nejvýznamnějších charakteristik a motorů poptávky⁽²¹⁾, a pokud cena výrobků a služeb nebude reálněji odrážet jejich skutečné náklady, nebude celkový posun směrem ke vzorcům udržitelné spotřeby možný. Ekonomické náklady vnějších environmentálních a sociálních efektů výroby a spotřeby v současné době zpravidla nesou daňoví poplatníci a budoucí generace, nikoli společnosti, které s danými výrobky a službami obchodují. Výrobky a služby nabízející alternativní řešení s menším dopadem jsou často i nadále dražší a obtížně dostupné, navzdory prokázaným menším záporným vnějším efektům variant udržitelnějších z hlediska spotřeby, například ekologických a tzv. fair trade výrobků⁽²²⁾.

3.8 Mezitím je věnována rostoucí pozornost metodám pro účtování skutečných nákladů a počet takto zaměřených studií od doby, kdy ekonom Pigou zavedl pojem náklady „vnějších efektů“, vzrostl⁽²³⁾. Evropská komise v roce 2008 zveřejnila strategii internalizace vnějších nákladů⁽²⁴⁾, která jako hlavní ekonomické nástroje pro internalizaci vnějších nákladů uvádí zdanění, clo (nebo uživatelské poplatky) a za určitých okolností obchodování s emisemi. Nicméně dlouhodobým trendem v Evropě je, že výnosy z „environmentálních“ daní jako podíl na celkovém výnosu z daní klesají⁽²⁵⁾.

3.9 Další výzvu představuje aktuálně převládající výklad právních předpisů v oblasti hospodářské soutěže, který přijímá velmi úzký koncept spotřebitelského blahobytu upřednostňující nízké ceny na pultech pro spotřebitele před udržitelností výrobků a tím, jak byly vyrobeny. V roce 2013 nizozemský úřad pro ochranu hospodářské soutěže (ACM) v případě „Energetická dohoda“ rozhodl, že mnohostranná Energetická dohoda o udržitelném růstu uzavřená se zaměstnavateli, odborovými organizacemi, organizacemi na ochranu životního prostředí a dalšími subjekty za účelem úspor energie, podpory využívání energie z obnovitelných zdrojů a vytváření pracovních míst nebyla v souladu s pravidly hospodářské soutěže. V roce 2014 úřad ACM v případě „Kuře zítřka“ shledal, že mnohostranná dohoda o zlepšení životních podmínek kuřat, například podávání menšího množství antibiotik a zajištění většího prostoru, a o dalších opatřeních na ochranu životního prostředí omezuje hospodářskou soutěž.

3.10 Pokyny vydané Komisí k čl. 101 odst. 3 uvádějí, že cílem článku 101 je chránit hospodářskou soutěž „jako prostředek ke zvýšení prospěchu spotřebitelů a zajištění efektivního přidělování zdrojů“, aniž by bylo uvedeno, zda a jak budou zohledněny jiné než ekonomické faktory. Mnohé subjekty by rády své projekty v oblasti udržitelnosti posunuly dál, investice jsou však příliš velké na to, aby je samy unesly. Pokyny k právním předpisům v oblasti hospodářské soutěže by mohly těmto subjektům přinést větší jistotu ohledně toho, jak se zapojit do spolupráce v otázkách udržitelnosti.

3.11 Nedávná studie Nadace pro Fairtrade předkládá důkazy o tom, že „nejasné právní prostředí v oblasti potenciální spolupráce v souvislosti s nízkými cenami na výstupu ze zemědělských podniků omezuje pokrok směrem ke spolupráci na zajištění mezd a příjmů zaručujících důstojný život napříč dodavatelským řetězcem.“ Zpráva uvádí, že pokroku by velmi napomohlo další upřesnění ze strany orgánů na ochranu hospodářské soutěže v tom, jak by byla předvýrobní spolupráce v otázkách nízkých cen na výstupu ze zemědělských podniků posuzována dle právních předpisů v oblasti hospodářské soutěže⁽²⁶⁾.

⁽¹⁷⁾ EEA (2018) Waste prevention in Europe.

⁽¹⁸⁾ EEB (2019) Cool products don't cost the earth.

⁽¹⁹⁾ OECD (2019).

⁽²⁰⁾ Zink, T. a Geyer, R. (2017).

⁽²¹⁾ Eurobarometr, bezpečnost potravin, červen 2019.

⁽²²⁾ The external costs of banana production.

⁽²³⁾ Pigou, A. C. (1920). The Economics of Welfare.

⁽²⁴⁾ Sdělení Komise Strategie pro provedení internalizace vnějších nákladů, COM(2008) 435 final.

⁽²⁵⁾ Eurostat.

⁽²⁶⁾ Competition Policy and Sustainability: A study of industry attitudes towards multi-stakeholder collaboration in the UK grocery sector – Fairtrade Foundation. Londýn, Spojené království, duben 2019.

3.12 Překážkou soudržného přístupu k udržitelné spotřebě je stávající roztržitost politik EU. Například pokud se jedná o provádění směrnice EU o zadávání veřejných zakázek z roku 2014⁽²⁷⁾, některá generální ředitelství Komise pracují samostatně na poskytování pokynů veřejným zadavatelům (příručka generálního ředitelství pro životní prostředí „Nakupujte zeleně“⁽²⁸⁾, příručka „Sociální nakupování“ GR GROW⁽²⁹⁾ – v procesu aktualizace), zatímco existuje samostatný pokyn EK „Pokyny k zadávání veřejných zakázek týkajících se inovací“⁽³⁰⁾. To může být velmi matoucí pro veřejné zadavatele v EU, kteří si přejí zaujmout integrovaný přístup k udržitelnému zadávání veřejných zakázek, jak je stanoveno v cíli udržitelného rozvoje č. 12.3.

4. Vize – směrem ke strategii EU pro udržitelnou spotřebu

4.1 Politiky zabývající se udržitelností výrobních procesů (například ekodesign), výroby a služby a nakládání s materiály, které se stanou odpadem, jsou již dlouho základním kamenem politiky EU a již je zavedený poměrně stabilní politický rámec. Tento přístup nicméně již nestačí k tomu, abychom dosáhli potřebné intenzity změny v čase, který máme k dispozici – je třeba věnovat větší pozornost úloze spotřeby v rámci prosazování udržitelného rozvoje.

4.2 Politiky na úrovni EU cílené na spotřebu kladly dosud důraz na úlohu občanů jakožto spotřebitelů a na využívání politických nástrojů založených na informacích s cílem pokusit se ovlivnit chování spotřebitelů. Mezi hlavní příklady patří ekologické značení produktů, kampaně pro zvyšování povědomí a dobrovolná zelená kritéria při zadávání veřejných zakázek.

4.3 Tyto politické nástroje měly na neudržitelnou spotřebu jen omezený vliv. Ve skutečnosti existuje jen málo důkazů, ze kterých by vyplývalo, že lepší informace o vlivu výrobků na životní prostředí, například ekoznačky, vyvolávají reálné změny v nákupním chování, a už vůbec ne v potřebném rozsahu. Je to způsobeno různými zpětnými účinky, podvědomými stereotypy a návyky⁽³¹⁾. Naše volby v pozici spotřebitelů (ať už se jedná o domácnosti, soukromý, nebo veřejný sektor) se řídí především cenou a pohodlím⁽³²⁾. Je však důležité zdůraznit, že odpovědnost za takové volby ve stávajícím systému nespočívá ani tak na spotřebitelích, jako spíše na výrobcích⁽³³⁾. Jsou to kapitalistická logika a nerovnováha sil v dodavatelském řetězci, které způsobují neustálé zhoršování podmínek a upřednostňují cenu před udržitelností.

4.4 Současně je problematické klást na spotřebitele odpovědnost za udržitelnější spotřebu, pokud většina výrobců a služeb nezohledňuje své skutečné náklady a pokud jsou tržní a sociální tlaky nastaveny tak, že podporují větší spotřebu surovin. Odpovědnost soukromého a veřejného sektoru za řešení neudržitelné spotřeby je nutné uznat větší měrou a přijmout nástroje, které pomohou zajistit (vyváženým a transparentním způsobem), aby byly zdravější, udržitelnější a bezpečnější varianty pro občany snazší a cenově dostupnější. Evropská komise by měla pokračovat v podpoře celoevropských kampaní za udržitelnou spotřebu vedených občanskou společností, přičemž by se neměla zaměřovat jen na jednotlivá rozhodnutí spotřebitelů.

4.5 Příčiny povahy dosavadní politiky na úrovni EU částečně spočívají v rovnováze odpovědnosti za politiky mezi EU a jejími členskými státy. Politické nástroje, které lze využívat s cílem pokusit se regulovat poptávku, například daně, spadají ve velké míře do pravomoci členských států. EU nicméně hraje určitou ústřední úlohu při zajištění toho, aby Evropa žila v mezích planety, a má řadu prostředků, jak proti neudržitelné spotřebě bojovat. Některé členské státy by rovněž mohly využít dalších pokynů (souboru nástrojů) EU.

4.6 Jednotlivé přístupy, například spravedlivé nebo oběhové hospodářství, jsou důležité, k dosažení udržitelnosti však nestačí. Navíc hrozí riziko, že pokud budou politické reakce na neudržitelnou spotřebu rozvíjeny odděleně, mohou vzniknout nepředvídané vedlejší problémy. Je nutný komplexní a koordinovaný přístup zohledňující složitost problému, který před námi stojí, a nabízející soudržný příspěvek z různých oblastí politiky – od výzkumu, inovací, odvětvových a průmyslových politik až po vzdělávání, blahobyt, obchod a zaměstnanost⁽³⁴⁾. Důležité je, že strategie EU musí doplňovat – nikoli ohrožovat – ambiciózní regulační zásahy tam, kde to je nezbytné.

⁽²⁷⁾ Směrnice 2014/24/EU.

⁽²⁸⁾ Příručka Evropské komise o zadávání zelených veřejných zakázek.

⁽²⁹⁾ Příručka Evropské komise Sociální nakupování.

⁽³⁰⁾ Sdělení Komise Pokyny k zadávání veřejných zakázek na inovativní řešení (2018).

⁽³¹⁾ Tj. konkrétní změny chování v protikladu s deklarovanou ochotou lidí změnit své chování (výzkum chování shrnul LE Europe a kol., (2018).

⁽³²⁾ LE Europe, VVA Europe, Ipsos, ConPolicy and Trinomics (2018).

⁽³³⁾ Viz poznámka pod čarou č. 1.

⁽³⁴⁾ EEA.

4.7 Strategie EU pro udržitelnou spotřebu by měla poskytnout členským státům a soukromému sektoru ambiciózní rámec pro řešení spotřeby domácností i spotřeby ve veřejném sektoru. Trhy nebudou udržitelné výsledky generovat automaticky. Strategie je nezbytná k vytvoření regulačního kontextu a strategické orientace, která bude svědčit ambiciózním průkopnickým iniciativám týkajícím se výrobků i služeb (neboť ekonomika služeb není nutně udržitelná).

4.8 Strategie EU by rovněž měla zohledňovat požadavky evropských spotřebitelů, aby EU zajistila strukturální změny a vytvoření nové infrastruktury tak, aby spotřebitelé mohli přejít na udržitelnější životní styl⁽³⁵⁾.

4.9 Zohlednění tématu spotřeby na úrovni EU může rovněž pomoci předejít zpětným účinkům a dalším neplánovaným efektům revidované a/nebo nové politiky a podpořit dlouhodobější kulturní posun ve způsobu, jakým vnímáme pojem dostatku a úlohu spotřeby při naplňování Agendy 2030.

4.10 Strategie EU pro udržitelnou spotřebu by měla zahrnovat cíle absolutního snížení surovinové stopy evropské spotřeby. Cíle na úrovni EU mohou nabídnout směr, impulz a soudržnost pro jiné úrovně správy i pro inovátory v soukromém a veřejném sektoru, což pomůže dosáhnout ekonomiky blahobytu⁽³⁶⁾.

4.11 Při využívání zdrojů je rovněž důležitý aspekt spravedlnosti, který byl v politice EU dlouho přehlížen⁽³⁷⁾. Strategie pro udržitelnou spotřebu musí být strategií zaměřenou na lidi a jejím cílem musí být, aby se udržitelná spotřebitelská rozhodnutí stala přístupnými, cenově dostupnými, a přitažlivými pro všechny. Strategie by měla věnovat zvláštní pozornost dopadu na zranitelné skupiny obyvatelstva a na domácnosti s nízkými příjmy. V souladu s tím je rovněž třeba řešit ty skupiny obyvatelstva, které hodně utrácejí.

4.12 Dělníci a zemědělci by měli sehrát v propagaci udržitelné spotřeby klíčovou úlohu, neboť se jedná zároveň o spotřebitele na konci řetězce i o výrobce na počátku dodavatelského řetězce. Je proto důležité, aby politiky v oblasti udržitelné spotřeby zahrnovaly vyvážený přístup ke sdílení hodnoty v rámci hodnotového řetězce a napříč tímto řetězcem, jako je prosazování takových mezd dělníků a příjmů zemědělců, které jim zaručí důstojný život, jak v EU, tak v zemích globálního jihu, místo toho, aby se zaměřovaly výhradně na to, jak v krátkém čase dosáhnout nízkých cen pro spotřebitele. Dělníci, odborové organizace, skupiny zemědělců a organizace občanské společnosti zároveň mohou hrát klíčovou úlohu při sledování dodržování norem v oblasti udržitelnosti a lidských práv v rámci globálních hodnotových řetězců.

4.13 Maloobchod dále může hrát významnou roli při posilování udržitelné spotřeby tím, že bude spotřebitele pobízet k výběru zdravějších a udržitelnějších výrobků. V rámci tohoto odvětví stojí za zmínku zejména obchodní model spotřebitelského družstva z důvodu jeho specifické podnikatelské formy, která činí z postavy spotřebitele-člena hlavní součástí jeho obchodní činnosti, a demokratické řídicí struktury.

4.14 Strategie EU by měla obsahovat iniciativy, které zajistí transparentní a spolehlivé toky informací na podporu udržitelné spotřeby, a to s využitím příležitostí vytvářených novými a nově se objevujícími digitálními řešeními. To by mohlo zároveň podpořit společnosti, které jsou vstřícné vůči inovacím, ale nemají v současné době dostatek metrik a údajů, jež by umožnily spolehlivé posouzení ekologických a sociálních dopadů každodenní spotřeby. S tímto problémem se potýkají zejména malé a střední podniky, začínající podniky a družstva představující důležité inovátory a pilotní platformy. EU má důležitou úlohu zejména při harmonizaci a ověřování environmentálních tvrzení na vnitřním trhu. V současnosti mnoho takových tvrzení, která jsou různou měrou podepřena důkazy, vytváří zmatek a potenciálně oslabuje důvěru spotřebitelů v legitimitu jakýchkoli takových tvrzení. EHSV proto vítá záměr Komise předložit v rámci provádění nového akčního plánu pro oběhové hospodářství legislativní návrh, jehož cílem by bylo zajistit, aby společnosti svá environmentální tvrzení odůvodňovaly.

4.15 Strategie na úrovni EU pro udržitelnou spotřebu by měla uznat a posílit součinnost s dalšími oblastmi politiky. Například 45 % celkových emisí uhlíku v Evropě pochází z toho, jak vyrábíme a využíváme výrobky a jak produkujeme potraviny⁽³⁸⁾. Přesto mohou být potravinové systémy zdrojem obnovy a posílení odolnosti, budou-li potraviny pěstovány, zpracovávány a spotřebovávány jinak. To téměř jistě znamená, že dobytek by měl být krmen způsobem odpovídajícím danému druhu a že spotřebitelé by měli jíst vyváženou stravu s menším množstvím masa, což má jak klimatické, tak zdravotní přínosy⁽³⁹⁾. Spotřeba a poptávka hrají v naší schopnosti snižovat emise skleníkových plynů klíčovou roli.

⁽³⁵⁾ BEUC (2020).

⁽³⁶⁾ Úř. věst. C 106, 31.3.2020, s. 1.

⁽³⁷⁾ Rijnhout, Stoczkiewicz, Bolger (2018).

⁽³⁸⁾ Ellen MacArthur Foundation (2019).

⁽³⁹⁾ Úř. věst. C 190, 5.6.2019, s. 9.

Obdobně je hlavním problémem při řešení ztráty biologické rozmanitosti a zhoršování kvality ekosystémů v Evropě náš životní styl, který přesahuje možnosti planety⁽⁴⁰⁾. EHSV také znovu vyzývá k uznání práv přírody, aby bylo možné zajistit jejich rovnost s právy fyzických a právnických osob⁽⁴¹⁾.

5. Od vize k realizaci – příležitost k akci na úrovni EU a členských států

5.1 V kontextu oživení po skončení pandemie COVID-19 vyzývá EHSV Komisi, Parlament a členské státy, aby s EHSV úzce spolupracovaly při vytváření věcného a koordinovaného programu integrovaných politik, který Evropě pomůže s „obnovou k lepšímu stavu“ a s vytvářením podmínek k zavedení komplexní strategie EU pro udržitelnou spotřebu. Plány ekologického oživení by měly být počátkem potřebných systémových změn v oblasti mobility, výživy, bydlení, volného času, energetických systémů a skupin výrobků s velkým dopadem na životní prostředí⁽⁴²⁾, přičemž je nutné zabývat se dopadem spotřeby EU na úrovni EU i států globálního jihu. Níže uvádíme návrhy, jež mají posloužit jako podklad pro zahájení tohoto procesu.

5.2 Právní a regulační nástroje

5.2.1 Zavedení produktových norem (regulace) a produktových zákazů (prohibice), které posílí udržitelnost, tj. budou prosazovat dlouhou životnost výrobků. EHSV byl průkopníkem a úplný zákaz plánovaného zastarávání výrobků požadoval již ve svém stanovisku z roku 2013⁽⁴³⁾ o životnosti výrobků a informovanosti spotřebitele, jakož i v dalších stanoviscích. Zdůraznil, že považuje za užitečné zavést systém záruky minimální životnosti zakoupených výrobků. Nedávná zpráva vypracovaná Výborem EP pro vnitřní trh a ochranu spotřebitelů míří stejným směrem⁽⁴⁴⁾. V tomto kontextu bychom se měli rovněž zabývat dopady nárůstu elektronického obchodu, například během krize COVID-19.

5.2.2 Zákaz nekalých obchodních praktik nejen v potravinářském dodavatelském řetězci, jak to činí nová směrnice proti nekalým obchodním praktikám v potravinářských dodavatelských řetězcích⁽⁴⁵⁾, ale i v jiných odvětvích, jako je textilní průmysl, kdy se počítá s velmi rozšířeným využíváním nekalých obchodních praktik, i za přispění krize COVID-19⁽⁴⁶⁾. EHSV vyzývá k vyváženému provádění směrnice o nekalých obchodních praktikách, aby se předešlo ochraně velkých značkových výrobců, kteří zneužívají svou vyjednávací sílu k vytváření štědrých ziskových rozpětí.

5.2.3 Právní předpisy v oblasti hospodářské soutěže. Umožnění kolektivního vyjednávání mezi dodavateli a odběrateli o ceně (a dodacích podmínkách) zásadních komodit, zejména na rozhraních, kde jsou vidět značné rozdíly v úrovních koncentrace navazujících prvků v hodnotovém řetězci (například fragmentovaní dodavatelé vs. koncentrovaní odběratelé). V rámci probíhající revize pokynů pro horizontální dohody ze strany EK by měla být znovu zařazena část o odvětvových dohodách týkajících se udržitelnosti dle modelu stanoveného v části o environmentálních dohodách v někdejších pokynech z roku 2001⁽⁴⁷⁾, přičemž by měly být přizpůsobeny aktuálnímu kontextu, včetně přihlédnutí k Zelené dohodě pro Evropu, Pařížské dohodě a cíli udržitelného rozvoje č. 12.

5.2.4 Obchodní pravidla. Zajištění vymahatelnosti sociálních a environmentálních doložek obchodních dohod včetně sankcí v případě jejich nedodržování (například cílené zvýšení cla zaměřené na strategická odvětví, s výjimkou odvětví, kde by stanovení cla mohlo znamenat prohloubení chudoby v nejméně rozvinutých zemích).

5.2.5 Odpovědnost podniků. Obligatorní povinnost obezřetnosti pro kupující v rámci celého jejich dodavatelského řetězce (zakládá povinnost) pro udržitelné dodavatelské řetězce v rámci zajištění odpovědnosti podniků. Namísto přístupu založeného na „kontrolním seznamu“ by společnosti měly revidovat své nákupní postupy, jak doporučuje OECD⁽⁴⁸⁾, a být vázány přísnějšími pravidly o kontrole lobbingu. Měla by být přijata opatření proti environmentálním dezinformacím (tzv. greenwashingu).

⁽⁴⁰⁾ Gerritsen, E. a Underwood, E. (2019) What the Green Deal means for Europe's biodiversity. Allen, B. a Charveriat, C. (2018) A meaty challenge. IEEP, Brusel.

⁽⁴¹⁾ Úř. věst. C 81, 2.3.2018, s. 22.

⁽⁴²⁾ IEEP a FEPS.

⁽⁴³⁾ Úř. věst. C 67, 6.3.2014, s. 23.

⁽⁴⁴⁾ Zpráva výboru IMCO.

⁽⁴⁵⁾ Úř. věst. C 440, 6.12.2018, s. 165.

⁽⁴⁶⁾ Zprávy OECD, občanské společnosti a odborových organizací.

⁽⁴⁷⁾ Úř. věst. C 3, 6.1.2001, s. 2.

⁽⁴⁸⁾ OECD Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains in the Garment and Footwear Sector.

5.2.6 Povinné používání standardního nástroje ke sledování a vyhledávání informací týkajících se operací prováděných v rámci celého hodnotového řetězce – kdo, kdy, kde, za jakých sociálních a environmentálních podmínek (poskytuje technické prostředky pro plnění povinností). Do vývoje a sledování environmentálních a sociálních norem by měly být zapojeny občanská společnost a odborové organizace.

5.3 Ekonomické a finanční nástroje

5.3.1 Přesun daňové zátěže z pracovní síly na využívání zdrojů. Využití probíhající revize nařízení o DPH tak, aby byla stanovena jasná kritéria, za kterých mohou členské státy zavést sníženou sazbu DPH pro udržitelně vyrobené výrobky a pro služby, které mohou snížit negativní dopady spotřeby, jako např. opravy nebo sdílené služby. Podpora opatření, která mají předcházet fiskální soutěži a „závodu ke dnu“ mezi členskými státy, a spravedlivější zdanění nejnákladnějších odvětví a kapitálu.

5.3.2 Zásada „znečišťovatel platí“. Evropská komise již začala brát přístup spočívající v internalizaci vnějších efektů vážně a uznala například skutečnost, že obnovitelné zdroje energie jsou znevýhodňovány, jestliže vnější náklady spojené s fosilními zdroji nejsou v plném rozsahu zohledněny v tržní ceně, přičemž se snaží zavést zásadu „znečišťovatel platí“ do odvětví dopravy. Mělo by být zatím uznáno, že tyto přístupy uvádějí ekologický rozměr v soulad s ekonomickým rozměrem udržitelnosti, nezačleňují však sociální rozměr⁽⁴⁹⁾.

5.3.3 Spravedlivé a zelené zadávání veřejných zakázek. Cíl udržitelného rozvoje č. 12.7 uvádí důležitost předložení akčních plánů pro udržitelné zadávání veřejných zakázek. Na zadávání veřejných zakázek se vztahují různá vnitrostátní opatření týkající se hlavních zásad OSN pro dodržování lidských práv a na vnitrostátní úrovni také existuje řada osvědčených postupů. Například v Dánsku dochází k posunu v rámci tamního veřejného stravování směrem k vysoké míře ekologické produkce, přičemž jsou zohledněna i rozpočtová omezení. Například Orgány místní správy za udržitelnost (ICLEI) v současnosti podporují iniciativu, jejímž cílem je prosadit povinné progresivní zadávání zakázek v oblasti udržitelných potravin ve všech evropských školách a školkách. V novém akčním plánu pro oběhové hospodářství EK oznámila, že zadavatelé veřejných zakázek budou vyzváni, aby se zapojili do plánované iniciativy „Zadavatelé veřejných zakázek pro klima a životní prostředí“, jež propojí zadavatele, kteří se zavázali k provádění spravedlivých a zelených veřejných zakázek. EHSV vyzývá Evropskou komisi, aby začlenila širší kritéria udržitelnosti, například sociální aspekty a aspekty spravedlivého obchodu. EHSV dále podporuje plány Evropské komise navrhnout minimální povinná kritéria a cíle zelených veřejných zakázek v odvětvových právních předpisech a postupně zavádět povinné předkládání zpráv pro účely sledování naplňování zelených veřejných zakázek.

5.3.4 Politiky rozvoje spolupráce podporující malé zemědělské podniky, malé a střední podniky a spotřebitelská družstva.

5.4 Dobrovolný nebo na informacích založený nástroj

5.4.1 Označování výrobků může pomoci posunout úsilí některých společností o udržitelnost na vyšší úroveň, nemělo by ale nikdy být záminkou k neregulování nepříjemných způsobů chování a postupů. Například jednou z možností zvažovaných Evropskou komisí jako kroky navazující na sdělení EU o posílení opatření EU na ochranu a obnovu světových lesů je zavedení označení „bez odlesňování“. To by však mohlo vést k vyvolání dojmu, že EU ve skutečnosti toleruje na trhu EU výrobky, které nejsou šetrné k lesům, což by mohlo být velmi matoucí. EHSV vyzývá EK, aby dále rozvíjela stávající značení výrobků environmentální excelence, které pokrývá celý životní cyklus, například ekoznačku EU, a rozšířila je tak, aby zahrnovalo sociální rozměr. Konkrétně by rozhodování spotřebitelů usnadnilo zavedení systému jasného označování původu a výrobních prostředků⁽⁵⁰⁾.

5.4.2 Iniciativy vznikající zdola a víceúrovňová správa. Decentralizace opatření na místní úrovni prostřednictvím důvěryhodných aktérů, jako jsou místní správní orgány a sdružení, jsou účinným způsobem, jak navrhovat místní opatření, přiblížit se občanům a smysluplně je zapojit. Stále více místních orgánů má skutečné strategie udržitelnosti, které Evropská komise podporuje prostřednictvím ocenění, jako Evropské zelené město, iniciativa Dohoda pro zelená města nebo ocenění Města EU podporující spravedlivý a etický obchod. Tyto vzorce a trendy budou pravděpodobně ovlivněny současnými reakcemi na krizi COVID-19. Pilotní intervenční opatření v souvislostech reálného života mohou být velmi nápomocná jako zdroj informací pro plánování a naplňování strategie EU pro udržitelnou spotřebu, a je proto zapotřebí je podporovat.

⁽⁴⁹⁾ Úř. věst. C 47, 11.2.2020, s. 30.

⁽⁵⁰⁾ Úř. věst. C 190, 5.6.2019, s. 9.

5.4.3 Reklama a marketing. Dále by měla být řešena úloha reklamy a marketingu s cílem v podobě posunu od jejich vysoce konzumního zaměření ke kladení důrazu na trvanlivost výrobku a nové možnosti užití, při současném zákazu klamavé reklamy.

5.4.4 Vzdělávání. Měly by být předloženy návrhy, jak zařadit vzdělávání ohledně udržitelné spotřeby do školních osnov již od raného věku a jak podpořit vzdělávací iniciativy soukromého sektoru (např. iniciativy propagované spotřebními družstvy), aby se tak posílila angažovanost občanů a kulturní změna.

V Bruselu dne 18. září 2020.

předseda
Evropského hospodářského a sociálního výboru
Luca JAHIER
